

*Des llocs Inaccessibles se'guent y a des de
o des de una punta de montaña*

EL MAPA COM A LLENGUATGE GEOGRÀFIC

Recull de textos històrics (ss. XVII-XX)

DIAGO ☆ BORSANO ☆ APARICI ☆ CANELLAS
MASSANÉS ☆ BERTRAN ☆ CERDÀ ☆ PAPELL
FERRER ☆ VILA

SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

BARCELONA 2008

SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

EL MAPA COM A LENGUATGE GEOGRÀFIC

Recull de textos històrics (ss. XVII-XX)

DIAGO · BORSANO · APARICI · CANELLAS
MASSANÉS · BERTRAN · CERDÀ · PAPELL
FERRER · VILA

Edició a cura de JESÚS BURGUEÑO

BARCELONA
2008

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

El Mapa com a llenguatge

Textos en català i castellà, introducció en català. — Bibliografia

ISBN 978-84-7283-976-2

I. Societat Catalana de Geografia

1. Cartografia — Catalunya — Història 2. Catalunya — Geografia

3. Catalunya — Geografia — Obres anteriors al 1800

912(467.1)(091)

914.671

© dels autors dels textos

Editat per la Societat Catalana de Geografia,
filial de l'Institut d'Estudis Catalans

Primera edició: maig de 2008

Tiratge: 800 exemplars

Compost i imprès per Romero Indústria Gràfica, SL

Carrer de la Mare de Déu de Montserrat, 53-59. 08930 Sant Adrià de Besòs

ISBN: 978-84-7283-976-2

Dipòsit Legal: B.27.709-2008

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

SUMARI

PRÒLEG	IX
---------------------	-----------

ESTUDI INTRODUCTORI	XIII
----------------------------------	-------------

La descripció de Francisco Diago annexa al mapa de Catalunya de Vrients	XIII
El mapa de Catalunya d'Ambrosio Borsano (1687)	XXIII
Josep Aparici, geògraf del rei	XXX
El manuscrit sobre la consistència dels mapes, del fons Renart	LVI
El projecte geogràfic d'Agustí Canellas (1916)	LXVII
La memòria sobre el mapa de Catalunya de Josep Massanés i Tomàs Bertran	LXXVIII
El mapa topogràfic de Barcelona d'Ildefons Cerdà	XC
Joan Papell i Llenas, geòmetra empordanès	XCVII
L'obra d'Eduard Brossa	CV
El mapa de la Mancomunitat	CIX
El "Mapa Topogràfico Nacional"	CXVI
El mapa de Catalunya d'Obres Públiques (1936)	CXX
Bibliografia	CXXII

RECUILL DE TEXTOS

I.- Francisco DIAGO: La descripció de Catalunya annexa al mapa de Vrients. (ca. 1605)	1
II.- Ambrosio BORSANO: Discurs general en què descriu la carta topogràfica del Principat de Catalunya (ca. 1685)	17

III.- Josep APARICI: Descripcions de Catalunya (1708-1714)	41
1.- <i>Descripción y planta del Principado de Cataluña</i> (1708, amb un apèndix de 1714)	43
2.- Continuació, en català, de la <i>Descripción y planta</i> (ca. 1708)	50
3.- <i>Descripción del Principado de Cataluña</i> (ca. 1708)	60
4.- <i>Descripción breve del Principado de Cataluña</i> (ca. 1711)	76
IV.- Text anònim, procedent del llegat documental Renart, referit als mapes i a la forma de fer-los segons la seva finalitat (ca. 1780)	83
V.- Agustí CANELLAS: Projecte geogràfic (1816)	95
VI.- Josep MASSANÉS i Tomàs BERTRAN: Projecte de mapa geogràfic de Catalunya (1848)	121
VII.- Ildefons CERDÀ: Topografia del Pla de Barcelona (1855-1859)	129
1.- Consideracions generals sobre l'aixecament del plànol del Pla de Barcelona (1855)	131
2.- Descripció del Pla de Barcelona (1859)	135
VIII.- Joan PAPELL i LLENAS: Tractat de dibuix topogràfic (1859-1892)	143
IX.- Manuel FERRER DE FRANGANILLO: El mapa de Catalunya (1924)	167
X.- Pau VILA: Escrits sobre cartografia (1933-1938)	189
1.- Eduard Brossa (1933)	191
2.- El mapa espanyol de Catalunya (1934)	194
3.- Un mapa de Catalunya i un mapa de Bèlgica (1938)	203

PRÒLEG

El llibre que té el lector a les mans és un dels fruits del «Segon Congrés Català de Geografia. El mapa com a llenguatge geogràfic». Un fruit primerenc que, emprant els mots de Josep Carner, esperem sigui intel·lectualment saborós. La seva edició constitueix una de les contribucions de la Societat Catalana de Geografia i de l'Institut d'Estudis Catalans a aquest Congrés. Un congrés que se celebrarà a Barcelona i a Vilanova i la Geltrú durant els dies 29, 30 i 31 de maig de 2008 i que ha estat organitzat amb el ferm propòsit de donar continuïtat a l'obra endegada per Lluís Casassas i Simó, l'any 1991, amb la realització del Primer Congrés Català de Geografia. El present simposi s'ha plantejat, a diferència del primer que era de caire general, com un congrés de caire temàtic, centrat en les fecundes i estretes relacions entre la geografia i la cartografia.

Els geògrafs disposem d'un ampli ventall de llenguatges per estudiar el paisatge o l'organització espacial de les societats humanes. Però el llenguatge cartogràfic ocupa, tal com ho han esmentat destacats geògrafs de diverses escoles, una posició central. El geògraf Richard Hartshorne afirmava l'any 1939 en el seu llibre 'The Nature of Geography' que si un problema «no podia ser estudiat bàsicament mitjançant mapes—per regla general, a partir de la comparació de diferents mapes— calia plantejar-se aleshores si formava o no part del camp de la geografia».

Per la seva part, el geògraf Carl O. Sauer s'interrogava l'any 1956 a «The Education of a geographer» si era possible reconèixer una inclinació vers la geografia abans que aquesta s'afirmés com una elecció de forma deliberada. La seva resposta va ser que «el primer tret, diré que el més primitiu i persistent, és l'atracció pels mapes i per pensar mitjançant ells. Sense ells ens trobaríem amb les mans buides a la sala de lectura, a l'estudi, sobre el terreny. Ensenyeu-me un geògraf que no els necessiti de

forma constant ni tan sols tenir-los a la seva vora, i tindrè els meus dubtes sobre si ha escollit la professió correcta a la seva vida (...). Els mapes suprimeixen les nostres inhibicions, estimulen les nostres glàndules, exciten la nostra imaginació, desfermen la nostra llengua. El mapa parla a través de les barreres del llenguatge; s'ha sostingut sovint que és el llenguatge de la geografia. L'expressió d'idees mitjançant mapes se'ns atribueix com la nostra vocació i passió comuna».

Recentment, el geògraf britànic Peter Hagget tornava a col·locar els mapes en el cor de la disciplina geogràfica en el seu suggestiu llibre *The geographer's art*, publicat l'any 1990. Hagget s'inspirà en una frase del biòleg Peter Medawar per afirmar «que si la ciència és —tal com ho assenyalava aquest premi nobel— l'art d'allò que és soluble, aleshores la major part de la geografia és l'art d'allò que es pot cartografiar». I encara més recentment, en un sentit similar s'expressava l'any 2006 el geògraf Vicenç Rosselló i Verger en l'acte de recepció del geògraf Josep M. Panareda com a membre acadèmic de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans.

Els forts vincles que els geògrafs han teixit amb els mapes han fet que durant segles la geografia i la cartografia hagin estat camps del coneixement humà gairebé indestriables. Començant per la Geografia de Ptolomeu, que, en realitat, es tracta d'un tractat de cartografia. Passant per l'extraordinària obra pictòrica de Johannes Vermeer titulada *El geògraf* (1668-1669), en la que el personatge retratat també pot ser identificat com un cartògraf. O pel fet que una bona part de les principals institucions cartogràfiques estatals creades a l'Europa occidental durant els segles XIX i XX duen l'adjectiu geogràfic (Institut Géographique National, París i Brussel·les; Instituto Geográfico Nacional, Madrid; Instituto Geográfico Português, Lisboa; Istituto Geografico Militare, Florència). El cas català, certament, és una excepció (a despit del precedent del Servei Geogràfic de la Mancomunitat), però cal dir que és una excepció forçada per una decisió aliena a la voluntat dels governants catalans que van crear l'Institut Cartogràfic de Catalunya.

De fet, l'any 1964 el geògraf François de Dainville va titular una de les seves principals obres d'història de la cartografia *Le langage des géographes. Termes, signes, couleurs des cartes anciennes (1500-1800)*. En aquesta obra clàssica, el títol de la qual ha servit d'inspiració per al del Segon Congrés Català de Geografia, s'explica com a la França moderna s'identificava la professió de geògraf amb la de cartògraf. Per geògraf —ens diu Dainville— «s'entén, des del segle XVI fins al XVIII, aquella persona que aixeca mapes i, si fa al cas, els comenta, més que no pas aquells que descriuen la terra mitjançant textos». D'altra banda, tal com ha observat Pau Alegre

en el primer dels seus remarcables «textos de suport» al Congrés inserits al nostre web, Dainville es refereix, en paraules del propi geògraf francès, «a llenguatge, i no pas a llengua, atès que els nostres geògrafs no s'expressen només mitjançant mots, sinó també per signes i colors».

Dit tot això, cal no oblidar que la cartografia no és un domini específic dels geògrafs. Matemàtics, físics, enginyers, filòlegs, informàtics o artistes l'han conreat i han contribuït també i de manera decisiva a l'avenç de la cartografia. Al temps que tampoc podem oblidar que el mapa, tot i la seva posició central dins el camp de la geografia, no és l'únic llenguatge a l'abast dels geògrafs. Els geògrafs disposen d'un ampli ventall de llenguatges per estudiar el paisatge, l'organització espacial de les societats humanes o les relacions entre l'home i la natura. Un ventall que comprèn des de textos històrics, relats literaris i enfocaments subjectius fins a l'anàlisi matemàtica.

La Junta de Govern de la Societat ha cregut que, amb motiu del Congrés i d'acord amb la nostra política de recuperar i donar a conèixer obres de referència de la geografia catalana, resultava ben escaient la publicació d'un recull d'escrits breus vinculats d'alguna manera a la cartografia catalana. S'ha procurat fer una edició acurada, en la línia d'altres publicacions de textos clàssics realitzades per la Societat, com la del llibre de Josep Iglésies Pere Gil, S.J. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya (2003).

L'editor del llibre, Jesús Burgueño, ha realitzat, creiem, una entenimentada selecció de textos clàssics que, des de començaments del segle XVII fins al segle XX, vinculen la geografia i la cartografia de Catalunya. Una selecció que, tot i no ser exhaustiva i no esgotar la temàtica tractada, resulta prou significativa per la importància dels textos reproduïts. El recull testimonia la plural aportació de diversos professionals a la cartografia, atès que entre els autors dels mapes o escrits comentats trobem des d'un mercader esdevingut geògraf del rei (Aparici) fins a un enginyer civil (Cerdà), passant per enginyers militars (Borsano), arquitectes (Renart), matemàtics (Canellas), militars (Massanés), humanistes (Diago) i geòmetres (Papell), fins arribar als cartògrafs (Ferrer) i geògrafs (Vila) contemporanis.

El llibre es presenta dividit en dues parts. La primera consisteix en un acurat estudi introductori dels textos aplegats escrit per Jesús Burgueño. Tanmateix, l'estudi introductori dedicat al mapa de Catalunya de 1687 d'Ambrosio Borsano és obra de Francesc Nadal. La segona part aplega, tal com s'esmenta en el títol del llibre, un recull de textos històrics, una bona part dels quals havia romàs inèdita o bé era de difícil consulta. Entre els textos manuscrits que restaven inèdits destaquem el Proyecto geográfico del frare i matemàtic Agustí Canellas (1816), així com la reelaboració

del projecte que un quart de segle després va fer Josep Massanés; hi ha també una part del Discurso general... d'Ambrosio Borsano (1685), les Reflexiones sobre la consistencia de los mapas (ca. 1785) d'enigmàtica autoria i una descripció breu de Catalunya de mà de Josep Aparici (ca. 1711). Altres escrits no havien estat mai reeditats (un dels articles de Pau Vila, el de Ferrer de Franganillo i els extractes del Tratado completo de dibujo topográfico de Joan Papell) o bé, en el cas de les conegudes descripcions d'Aparici, era precis revisar a fons i actualitzar la transcripció publicada el 1946 per un altre geògraf estretament vinculat a la SCG, Salvador Llobet.

La majoria dels textos comentats posen de manifest la voluntat, expressada de forma tenaç i reiterada des de Catalunya, de comptar amb una bona cartografia del país. Des de l'encàrrec de la Generalitat a Vrients, els primers anys del segle XVII, fins al mapa d'obres públiques de la Generalitat republicana (1936), la història de la cartografia catalana respon, en una part molt significativa, al desig de comptar amb mapes fiables del nostre territori. Obres individuals com les de Josep Aparici o Eduard Brossa responen a aquest ideal col·lectiu, que s'expressa com a manifest programàtic en el projecte de Canellas i esdevé realitat institucional, per primera vegada, amb el Servei Geogràfic de la Mancomunitat. A una altra escala, els treballs de Cerdà i de Papell obeïen també a la necessitat de donar resposta a un dèficit d'informació topogràfica i cadastral que les institucions de l'Estat van trigar força temps a afrontar amb més o menys èxit, principalment amb la publicació del MTN a escala 1:50.000.

Per tot el que s'ha exposat fins aquí, ens agradaria cloure aquest pròleg desitjant que aquest llibre esdevingui una obra de consulta útil no sols per als geògrafs, sinó també pels historiadors i els científics interessats en el món de la geografia i la cartografia de Catalunya. També ens agradaria que la seva lectura servis per aprofundir i enriquir el coneixement de les antigues, estretes i fecundes relacions existents entre la geografia i la cartografia a casa nostra.

Junta de Govern de la Societat Catalana de Geografia